प्रौढ शिक्षाले ग्रामीण समाजका महिलाहरुमा ल्याएको परिवर्तन सम्बन्धी समाजशास्त्रीय अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत
पृथ्वीनारायण बहुमुखी क्याम्पस, समाजशास्त्र मानवशास्त्र विभाग,
स्नातकोत्तर द्वितिय वर्षको आशिंक आवश्यकता परिपूर्तिको
लागि तयार पारिएको

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

अर्जुन आचार्य

रोल नं. १४६/०६५

त्रि.वि. दर्ता नं. : ६-१-४८-१७०७-२००३

समाजशास्त्र मानवशास्त्र विभाग

पृथ्वीनारायण बहुमुखी क्याम्पस, पोखरा

२०७०

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको उपाधिको आंशिक आवश्यकता पूर्तिको लागि मेरो निर्देशन र सु-परिवेक्षणमा श्री अर्जुन आचार्यले तयार गर्नुभएको **प्रौढ शिक्षाले ग्रामीण समाजका महिलाहरुमा ल्याएको परिवर्तन** सम्बन्धी समाजशास्त्रीय एक अध्ययन विषयक त्यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७०/०२/२४

....

शुक्रराज अधिकारी
शोध निर्देशक
पृथ्वीनारायण क्याम्पस
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र
विभाग

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, समाजशास्त्र मानवशास्त्र विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा अन्तर्गत समाजशास्त्र मानवशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका विद्यार्थी अर्जुन आचार्यले दोस्रो वर्षको आशिंक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि यस विभागमा प्रस्तुत गर्नु भएको **'प्रौढ शिक्षाले ग्रामीण समाजका महिलाहरुमा ल्याएको परिवर्तन'** शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

क. सं.	पद	नाम	हस्ताक्षर
१.	विभागीय प्रमुख	शान्ति भुषाल	....
२.	वाह्य परिक्षक	डा. लेखनाथ भट्टराई	....
३.	शोध निर्देशक	शुक्रराज अधिकारी	....

मिति : २०७०/०२/२९

कृतज्ञताज्ञापन

शोधकार्य आफैंमा जटिल एवम् चुनौतिपूर्ण मानिन्छ । एकल प्रयासले मात्र शोधकार्य सम्पन्न गर्न कठिनाई हुने भएकाले सबैको साझा प्रेरणाको आधारमा नै शोधपत्र तयार पारिएको छ ।

ग्रामीण समुदायमा प्रौढ शिक्षाले ल्याएको परिवर्तन बिषयमा आधारित रही महिलाहरुले औपचारिक शिक्षा प्राप्त गर्न नसक्नाका कारण, प्रौढ शिक्षा पढ्दा भोग्नुपरेका समस्या र त्यस शिक्षाले ल्याएको परिवर्तन अध्ययन गरी यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा वैयक्तिक अध्ययनको आधारको लागि प्रश्नावली निर्माणदेखि प्रत्येक विषय क्षेत्रहरुमा सल्लाह, सुझाव, निर्देशन र उत्प्रेरणा दिई सहयोग गर्नुहुने शोध निर्देशक आदरणीय गुरु शुक्रराज अधिकारी ज्यूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । मलाई समय दिई सहयोग र हौसला दिनुहुने विभागिय प्रमुख शान्ति भुसाल ज्यूप्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछ ।

यस शोध पत्रलाई ग्रामीण समाजका महिलाहरुमा केन्द्रित गरी अध्ययन गर्दा सहयोग गर्नु हुने सार्दिखोला गा.वि.स. का सहसचिव गंगा आचार्य, पूर्व प्रौढ शिक्षाका शिक्षकहरु राम प्रसाद आचार्य, निविन चन्द्र आचार्य, उषा रेग्मी सामुदायिक अध्ययन केन्द्रकी परिचालिका सिता आचार्य, आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराइदिनु हुने विद्यालय निरीक्षक तथा आदरणीय दाजु लोकनाथ आचार्य र सहज रुपमा आफ्नो समय उपलब्ध गराई महत्त्वपूर्ण तथ्याङ्क दिनुहुने सम्पूर्ण उत्तरदाताहरु र मुख्य सूचनादाताहरुप्रति विशेष धन्यवाद प्रकट गर्दछु । यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सहयोग र हौसला प्रदान गर्ने मेरो पूजनीय आमा भिमकुमारी आचार्य, दाजुहरु माधवप्रसाद आचार्य, गोविन्द आचार्य र भाउजुहरु कल्पना आचार्य, लक्ष्मी आचार्य लगायत सम्पूर्ण परिवारप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । साथै कम्प्युटर सेटिङ्ग गरी सहयोग गरिदिनु हुने आविष्कार कम्प्युटर सर्भिस, पोखरा-१ वगरप्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

मिति : २०७०/०२/२५ ....

शोधसार

स्नातकोत्तर तहको द्वितीय वर्षको आंशिक पूर्ति गर्नका लागि प्रौढ शिक्षाले ग्रामीण समाजका महिलाहरुमा ल्याएको परिवर्तन शीर्षकको यस अध्ययनमा महिलालाई मात्रै समेटेर अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययन निम्न उद्देश्यमा आधारित भई गरिएको छ :

१) ग्रामीण समाजका महिलाहरुले औपचारिक शिक्षा प्राप्त गर्न नसक्नाका कारणहरु पत्ता लगाउने ।

२) प्रौढ शिक्षाको कक्षामा सहभागी हुँदा ग्रामीण समाजका महिलाहरुले भोग्नु परेका समस्याको खोजी गर्दै प्रौढ शिक्षाले ल्याएको परिवर्तनको विश्लेषण गर्ने ।

यस अध्ययनमा उत्पादन प्रणाली, आधार संरचना र उपरी संरचना, सामाजिकीकरण, लैङ्गिक तथा महिलावादी सिद्धान्तको प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययन शहरीकरणको प्रभाव परेको क्षेत्र कास्की जिल्लाको सार्दीखोला गा.वि.स. वडा नं. १ मा गरिएको छ । यहाँका प्रौढ शिक्षाका कक्षामा सहभागी भइसकेका १९३ जना महिलाहरु मध्येबाट उमेरगत विविधता र जातिगत विविधतालाई आधार मानी २३ जनालाई मात्र उद्देश्यमुलक नमुना छनौट विधिबाट उत्तरदाताको रुपमा छानिएको छ । यस अध्ययनमा तथ्याङ्क सङ्कलनको मुख्य विधिको रुपमा वैयक्तिक अध्ययन विधि प्रयोग गरिएको छ भने सहायक विधिको रुपमा अवलोकन विधि र मुख्य सूचनादाता विधिको पनि प्रयोग गरिएको छ भने प्राथमिक तथ्याङ्कको प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनमा वर्णनात्मक एवम् अन्वेषणात्मक अनुसन्धान ढाँचाको प्रयोग गरिएको छ भने वर्णनात्मक एवम् विश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरी व्याख्या गरिएको छ ।

यस अध्ययनको प्राप्तिमा आर्थिक लैङ्गिक, सामाजिक साँस्कृतिक, धार्मिक जस्ता कारणले ग्रामीण समाजका महिलाले औपचारिक शिक्षा प्राप्त गर्न नसकेको देखिन्छ भने प्रौढ शिक्षाको कक्षामा सहभागी हुँदा परम्परागत कृषि पेशा, श्रम विभाजन, लैङ्गिक भूमिका जस्ता पक्षका कारण समस्या भोग्नु परेको देखिन्छ साथै यस शिक्षाले ग्रामीण समाजका महिलाहरु मा सामाजिक प्रतिष्ठा, आर्थिक क्रियाकलापमा सहजता, अवसर प्राप्ति जस्ता जीवनका विविध पक्षमा परिवर्तन ल्याउन सकेको देखिन्छ । यस अध्ययनको निष्कर्षमा आर्थिक र लैङ्गिक कारण नै औपचारिक शिक्षा प्राप्त गर्न नसक्नुको प्रमुख कारण मान्न सकिन्छ भने जिविका निर्वाह गर्ने प्रणाली, श्रम विभाजन, लैङ्गिक भूमिका जस्ता समस्याले प्रौढ शिक्षालाई

सहज रुपमा पढ्न गाह्रो परिरहेको देखिन्छ जसमा पारिवारिक सहयोग नभएका कारण नै ग्रामीण समाजका महिलाहरुले सहज रुपमा प्रौढ शिक्षा पढ्न पाइरहेको देखिदैन र यस शिक्षाले ग्रामीण समाजका महिलाहरुको जिविका निर्वाह गर्ने तरिकामा परिवर्तन ल्याएर उनीहरुलाई शशक्तिकरण गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको देखिन्छ जसको कारणले यो भन्न सकिन्छ कि प्रौढ शिक्षा ग्रामीण समाजका महिलाहरुको जीवन पद्धतिमा सहजिकरण गरी परिवर्तन गर्ने प्रमुख तथा आधारभूत तत्त्व हो ।

विषयसूची

पृष्ठ नं.

कृतज्ञताज्ञापन अ
शोधसार आ
विषयसूची ई
संक्षिप्त शब्दको पुरा रुप

अध्याय- एक : परिचय (१-९)
१.१ पृष्ठभूमि १
१.२ समस्याको कथन ४
१.३ अध्ययनको उद्देश्य ६
१.४ अध्ययनको औचित्य ७
१.५ अध्ययनको सीमा ८
१.६ केही शब्दावलीको पारिभाषिक अर्थ ८
१.७ अध्ययनको संगठन ८

अध्याय - दुई : साहित्यिक पुनरावलोकन (१०-३४)
२.१ परिचय १०
२.२ सैद्धान्तिक पुनरावलोकन १०
२.३ पूर्व अध्ययनहरुको पुनरावलोकन २२
२.४ अवधारणात्मक खाका ३१

अध्याय- तीन : अनुसन्धान पद्धति (३४-३८)
३.१ अध्ययन क्षेत्रको परिचय ३४
३.२ अध्ययन क्षेत्र छनौटको औचित्य ३५
३.३ अनुसन्धान ढाँचा ३५
३.४ तथ्याङ्कको स्रोत र प्रकृति ३६
३.५ समग्र नमुना छनौट ३६
३.६ तथ्याङ्क संकलन विधि ३६

३.७ तथ्याङ्क विश्लेषण एवं प्रस्तुतिकरण ३८

अध्याय - चार : वैयक्तिक अध्ययनको प्रस्तुतिकरण (३९-६७)

अध्याय-पाँच : ग्रामिण समाजका महिलाहरुले औपचारिक शिक्षा प्राप्त गर्न नसक्नाका कारणहरु (६८-७७)

५.१ आर्थिक कारणहरु ६८

५.२ लैङ्गिक कारण ६९

५.३ सामाजिक तथा सांस्कृतिक कारण ७१

५.४ मनोवैज्ञानिक कारण ७२

५.५ धार्मिक कारण ७३

५.६ पारिवारिक कारण ७४

५.७ द्वन्द्वको कारण ७६

५.८ चेतनाको कमी ७६

अध्याय : छ प्रौढ शिक्षा प्राप्त गर्दा भोग्नु परेका समस्या र यस शिक्षाले ल्याएको परिर्वतन (७८- ९१)

६.१ प्रौढ शिक्षा प्राप्त गर्दा भोग्नु परेका समस्याहरु ७८

६.२ प्रौढ शिक्षाले ल्याएको परिवर्तन ८६

अध्याय : सात : सारांश निष्कर्ष र सुझाव (९२-९६)

७.१ सारांश ९२

७.२ प्राप्ति ९३

७.३ निष्कर्ष ९५

७.४ सुझावहरु ९६

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची

परिशिष्ट-एक : अध्ययनको नमुना प्रश्नावली

परिशिष्ट दुई : नेपाल सरकारका अनौपचारिक शिक्षा सम्बन्धी साक्षरता कार्यक्रमहरु

परिशिष्ट -तीन :अध्ययन क्षेत्रको नक्सा

परिशिष्ट - चार : अन्तर्वाताका क्रममा खिचिएका तस्विरहरु

संक्षिप्त शब्दको पुरा रुप

आ.व. : आर्थिक वर्ष

एच.ए : हेल्थ असिस्टेन्ट

क्र.सं. : क्रम संख्या

गा.वि.स.: गाउँ विकास समिति

जि.वि.स.: जिल्ला विकास समिति

नं. : नम्बर

पि.डि.डि.पी : पाटिसिपेटोरी डिस्ट्रिक डेभलोपमेन्ट प्रोग्राम

वि.क.: विश्वकर्मा

वि.सं. : विक्रम संवत्

यु.एन. डि.पी.: युनाइटेड नेशन डेभ्लोमेन्ट प्रोगाम

सन् : इश्वी संवत्

INGO: International Non Government Organization

NGO: Non Government Organization

UNESCO: United Nation Educational Scientific and Cultural Organization.